

METODE ȘI TENDINȚE ÎN ANTROPOLOGIA POLITICĂ

ION GOIAN

Antropologia politică, cu sensul general de studiu comparativ al organizării politice în diverse societăți, este o parte importantă a studiului teoretic al societăților umane. Ca atare, de la Platon și Aristotel, în antichitatea greacă, la Hobbes și Montesquieu, în perioada modernă, literatura consacrată acestei problematici s-a amplificat fără încetare. Odată cu dezvoltarea autonomă a cercetărilor de antropologie socială și culturală, capitolul consacrat aspectelor politice nu va lipsi din cele mai multe lucrări de acest fel. Însă într-un sens restrâns, bine precizat, care se referă în special la studiul comparat al comportamentului politic în diferite culturi, antropologia politică s-a constituit ca disciplină, în cadrul sistemului studiilor antropologice, abia către jumătatea secolului al XX-lea. O dată consacrată este anul 1940, când apare volumul *African Political Systems* editat în colaborare de Meyer Fortes și E.E. Evans-Pritchard. În studiile publicate în acest volum este dezvoltată noțiunea de sistem politic și sunt analizate deosebirile între două mari tipuri de organizare politică a societăților umane: societăți fără stat și societăți în care există stat.

În prealabil, însă, în contextul studiilor de antropologie au fost elaborate principalele orientări metodologice ale disciplinei: cercetarea cauzalităților socio-culturale, analiza comparativă, cercetarea funcționalist-sistemică, metoda tipologică (aplicată îndeosebi culturilor politice), metoda observației participative, analiza structurală, abordarea hermeneutică și reconstrucția logică a modelelor culturale. Evident, toate aceste demersuri metodologice se aplică nu numai în cercetările de antropologie politică, dar și în alte discipline antropologice. De altfel, autonomia disciplinelor este doar un moment în dialectica studiului antropologic, momentul următor fiind integrarea rezultatelor obținute pe linia fiecărei discipline într-o viziune de ansamblu asupra fenomenului uman.

O problemă pe care o ridică antropologia politică este reconstrucția conceputului de *politic*, în legătură cu aspectul lui comportamental. În lumea occidentală contemporană, semnificația termenului pare a fi clară și ea este legată în special de noțiunea de democrație, aşa cum este ea înțeleasă în culturile respective. În fond, *democrația* — în acest înțeles — este o tehnică de elaborare și legitimare a deciziei politice și, în același timp, o tehnică de a gestiona conflictele care apar într-o societate.

Se poate spune că democrația de acest gen și-a dovedit în ultimele două secole virtuțile care au dus la eliminarea în bună măsură a surselor de conflict din societatea de tip industrial (sau cel puțin la reducerea potențialului exploziv al a-

cestor conflicte). În acest sens, teoria politică s-a maturizat suficient pentru a permite o analiză științifică a acestor aspecte. Însă cei mai mulți autori scapă din vedere faptul că *umanitatea se îndreaptă în prezent către noi modele de organizare socio-culturală*, datorită unor procese convergente: globalizarea economiei, limitarea resurselor naturale, schimbări tehnologice radicale (informatizarea societății, dezvoltarea explozivă a comunicațiilor, controlul comportamentelor sociale, biotehnologiile etc.), modificarea relațiilor de putere la nivel global (trecerea către o posibilă lume unipolară), schimbarea distribuției geografice a actorilor strategici etc. În acest nou context este previzibil faptul că modelele tradițional recunoscute ale *științei politice* se vor dovedi în bună măsură depășite de noile realități antropologice. Omul secolului al XXI-lea va fi destul de diferit — în privința comportamentelor sale culturale, desigur, nu în ce privește esența sa umană — de omul societății industriale, aşa cum a fost el modelat de procesele care s-au desfășurat în ultimii aproximativ două sute de ani.

În acest punct intră în joc noile cercetări de antropologie, în general, și de antropologie politică în particular. Ce va fi *politicol* în această nouă societate? Cum vor evoluă *comportamentele politice*? Cum se vor modifica *instituțiile politice* în contextul apariției unor noi culturi politice? Care va fi rolul *statului*? Cum vor arăta raporturile dintre statele naționale și noile entități politice *supra-naționale* (de pildă, Uniunea Europeană)? Se mai justifică rolul *partidelor politice*? Care vor fi relațiile *politicolui* cu alte aspecte ale noii culturi emergente (de pildă, cu religia, cu știința etc.)? Va mai avea *politicol* o funcție integratoare în cadrul noilor structuri sociale? Va mai fi sistemul politic cadrul privilegiat în care se impune controlul social asupra indivizilor? Cum vor arăta noile relații între indivizi și comunități în care ei trăiesc? Care este natura *identităților politice*? Acestea sunt doar câteva dintre chestiunile pe care le ridică o abordare prospективă a antropologiei politice și, evident, pentru a încerca un răspuns la aceste întrebări disciplina în chestiune va trebui să-și revadă conceptele și arsenalul de metode.

Este cert faptul că antropologia politică va avea în următoarele decenii un vast spațiu de cercetare și, probabil, la niveluri de conducere ale societății se va înțelege necesitatea consilierii antropologice în proiectarea deciziilor politice, dimensiune relativ neglijată în prezent. Ajunge să ne gândim la surpriza cu care a fost întâmpinată apariția unor noi surse de conflict și a unor manifestări (unele cu caracter dramatic și spectacolar, ca recentele evenimente legate de terorismul global) ale conflictului între culturi, deși acestea erau întru totul previzibile din perspectiva antropologiei politice.

În acest context, ar fi de amintit faptul că multă vreme consilierea antropolitică a jucat un rol extrem de important în administrarea vastelor imperii coloniale ale Franței și Marii Britanii (de altfel, dezvoltarea cercetărilor de antropologie, în special britanice, trebuie legată, aşa cum s-a spus, de interesele coloniale ale marilor metropole coloniale). Deosebirea însăși dintre abordarea etnologică și, respectiv, antropolitică a studiului culturii în cele două țări este legată de deosebiri de strategie în administrarea teritoriilor coloniale, cu consecințe deosebite pentru actul administrativ. În cazul Franței, perspectiva din care au fost private chestiunile coloniale a fost una etnografică, implicând sublinierea distanței culturale între metropolă și colonii. S-a preferat impunerea modelelor

culturale din afară, prin funcționari trimiși din metropolă, ceea ce a provocat nu o dată conflicte locale, funcționarii fiind percepți ca oameni străini comunității locale, impuși prin forță acesteia. Marea Britanie a adoptat în administrarea imperiului său modalitatea opusă, care s-a dovedit mult mai eficientă. Administrarea sistemului administrativ în colonii a avut la bază ideea cooptării elitelor locale ca mediu de transmitere a deciziilor la nivel local. Copiii șefilor comunităților tradiționale au fost educați în școlile organizate de metropolă, în spiritul valorilor culturale britanice. În această strategie diferită se exprimă, în fond, diferența dintre abordarea etnografică și cea antropologică. Rezultatul a fost atenuarea dimensiunii conflictuale și eficiența sporită a actului de administrație. În mod similar, cercetarea antropologică în Statele Unite a servit în mod direct (și, de altfel, a fost finanțată în acest sens) interesele statului federal. De aceea, cercetările numeroase care s-au desfășurat în comunitățile locale ale amerindienilor au condus la dezvoltarea unui mod specific de a privi chestiunile minorităților locale. Nu întâmplător, cursurile de antropologie sunt în prezent printre cele mai frecventate în universitățile din Statele Unite, ele confirmând tradiția unei implicări a consilierii antropologice în actul deciziei politice și administrative.

Urmând evenimentelor din anul 1989 și prăbușirii sistemului comunismului în Europa de Est, s-au produs importante transformări în relațiile internaționale. O serie de țări, printre care și România, se găsesc într-un proces de integrare în noi structuri economice și politice la nivel transnațional. Factorii de decizie care au încercat să influențeze și să dirijeze acest proces par a fi pornit de la o filosofie a integrării foarte simplificată, conform căreia integrarea înseamnă un transfer de instituții politice (în sensul cel mai larg al termenului, inclusiv, de pildă, și ceea ce se numește convențional *acquis*-ul comunitar) din Vest în Est. În anumite cazuri, neglijându-se specificul unor economii în tranziție către modelul economiei de piață, instituții precum Fondul Monetar Internațional sau Banca Mondială au condiționat relațiile lor cu aceste țări de realizarea unor standarde economice și financiare specifice unor economii foarte dezvoltate. Este evident că aceste instituții au fost prea puțin interesate de consecințele pe termen lung pe care asemenea gen de condiționări l-ar putea avea asupra factorului uman.

Cercetări concrete de antropologie politică au arătat, totuși, că acest mod de a vedea chestiunea nu este cel mai adecvat (dar trebuie să remarcăm faptul că aceste cercetări sunt opera unor antropologi occidentali¹; dacă în țările est-europene în chestiune s-ar fi desfășurat studii serioase pe această temă, probabil că rezultatele ar fi fost și mai interesante. Din păcate, finanțarea în Europa de Est a cercetărilor de antropologie este considerată încă un lux).

În general, antropologia politică poate oferi o reinterpretare a sensului instituțiilor în contextul unei culturi politice, ceea ce ar permite depășirea unei viziuni simplist-pragmatice asupra problematicii reconstrucției instituționale a societății în țările din Estul european. Condiția esențială, sub raport metodologic, este aceea de a admite un studiu pe mai multe paliere, de la acela al faptelor la generalizări mai complexe, integrând o abordare interpretativă a antropologiei. Trebuie să admitem astăzi faptul că antropologia politică nu se mai poate rezuma doar la aplicarea unui singur palier metodologic, în spiritul reductionist, care a caracterizat multă vreme cercetările de acest tip, când, de pildă, se credea că se pot obține legități antropologice doar prin simpla aplicare a metodei comparative (tra-

tând, de exemplu, statistic datele obținute). În prezent știm că asemenea încercări sunt mai degrabă futile exerciții de abilitate demonstrativă care nu pot oferi decât pseudo-legități antropologice. Orice fapt antropolitic, cum remarcă de altfel și Mondher Kilani², trebuie reconstruit ca un obiect teoretic înainte de a fi spus lecturii unei antropologii interpretative.

Antropologia, în general, și probabil în special antropologia politică, trebuie considerate în primul rând ca exprimând necesitatea unei priviri critice și interpretative asupra faptelor cercetate. Cu alte cuvinte, sensul prim al demersului antropolitic trebuie să fie acela de a descoperi ceea ce reprezintă partea de pre-judecată, de presupozitii primite necritic, de autoamăgire prezentă în spiritul fiecărui, dar mai ales în spiritul omului politic, atât de preocupat să construiască mituri efemere și să le utilizeze în interesul unor strategii de moment. Dacă activitatea politică de fiecare zi este percepță adesea ca o artă a compromisului, perspectiva antropolitică asupra aceleiași activități o poate feri să devină o artă a compromiterii cauzelor bune prin metode mai puțin bune sau prin perpetuarea unor prejudecăți fără suport cu privire la partenerii de dialog ai omului politic, cu privire la motivațiile sale sau ale celorlalți. Nu de puține ori, viața politică este teatrul unor confruntări nu între idei, ci între mentalități și prejudecăți ireductibile. În România, aceasta pare a fi nu excepția, ci regula în ultimii ani. Dacă în ce privește generațiile mature aceste aspecte au motivațiile lor și par de neînlăturat, nu la fel stau lucrurile cu privire la noile generații chemate să intre în activitatea politică. În cazul acestora, o cultură politică de bună calitate trebuie susținută și printr-o educație în spiritul critic pe care îl oferă perspectiva antropolitică în analiza situațiilor concrete din activitatea politică. De aceea, nu trebuie să vedem metodele antropologiei politice ca pe niște instrumente pe care le utilizăm când avem de rezolvat o situație concretă, după care le punem la loc în sertarul cu instrumente. Există tendință de a privi chestiunea metodelor în disciplinele socio-umane din această perspectivă pragmatică, din care sensul lor iese cu totul denaturat. De pildă: există o anume problemă concretă — imediat recurgem la metoda X sau Y și lucrurile sunt rezolvate. În cutare caz, aplicăm metoda comparativă, în altul, metoda observației participative etc. Dacă lucrurile sunt văzute din această perspectivă imediat-pragmatică, suntem evident în fața unei grave denaturări a sensului pe care problematica metodologiei îl poate avea în disciplinele socio-umane. De fapt, metoda nu este o cheie care acționează asupra obiectului; ea acționează — cel puțin în domeniul cunoașterii socio-umane — asupra întâlnirii dintre factorul uman și obiectul studiului său. Metoda împiedică pe cel care o aplică să construiască fals obiectul pe care îl supune procedurilor analitice și sintetice de cunoaștere. Ea este, ca să spunem astfel, un exercițiu de luciditate, dacă nu de umilitate și nu trebuie tratată — cum există uneori tendință — drept o cheie universală, care deschide orice ușă. Cum scria și Claude Lévi-Strauss, în experiența pe care o oferă cunoașterea antropolitică, „observatorul se recunoaște ca fiind propriul său instrument de observație; în mod evident, el trebuie să învețe să se cunoască, să obțină de la un sine-însuși care se revelă ca un altul celui care îl utilizează, o evaluare care va deveni parte integrantă a observării celorlalți”³.

Având în vedere aceste câteva observații, trebuie spus că antropologia politică a progresat în ultimii ani sub raportul metodologiei de la o perspectivă compara-

tiv-clasificatorie către o abordare mai nuanțată, inclusând o importantă dimensiune hermeneutică. Cercetarea fenomenului politic s-a deplasat de la abordarea unei clasificări a instituțiilor politice către interpretarea rolului și motivațiilor actorilor jocului politic. Un moment esențial în această deplasare de rosturi îl constituie ceea ce un antropolog francez, Henri-Pierre Jeudy, numea⁴ „inventarea alterității“ (și, adăugă el) „istoria antropologiei este o victorie a acestei recunoașteri a alterității împotriva unei tendințe pozitiviste și universaliste care constă în a reduce Altul la Identic“⁵. Această recunoaștere a *alterității* ca legitimă, ca făcând parte din diversitatea inherentă lumii umanului, este, totodată, pentru dimensiunea politică — dimensiune pragmatică prin excelență — o incitare la recunoașterea legitimității a ceea ce este nou, la depășirea modelelor universal admise. În mod firesc, însușirea acestei dimensiuni antropologice de către omul politic ar trebui să ducă la o mai mare deschidere a acestuia către abordarea creativă a chestiunilor cu care se confruntă, la depășirea exclusivismelor și a clișeelor de gândire și de acțiune.

O inovație de ordinul metodei de gândire, dar și a metodei de a expune rezultatele studiilor de antropologie politică, este constituirea unui cadru contextual, raportarea la un „spațiu“ politic, la un „loc politic“, integrarea politicului într-un „spectacol“. Este ceea ce mulți autori numesc teatralizarea politicului. În fond, toate acestea se bazează pe observația că activitatea politică nu se desfășoară într-un spațiu vid al imaginației, că politicul, simbolul, ritualizarea, dramaturgia se întrepătrund în viața cotidiană și acest fapt explică multe dintre aspectele mai obscure pe care „știința politică“, dacă nu le poate descifra însemnatatea, le expediază disprețitor cu eticheta de „aspects iraționale ale vieții politice“. Cu atât mai mult într-o societate a informațiilor și într-o societate mediatică prin excelență, așa cum este societatea noastră, politicul nu poate fi tratat din perspectiva adesea prea rigidă a politologiei tradiționale⁶.

În concluzie, se poate observa că problematica metodologică în antropologia politică se dovedește a fi solidară cu transformările pe care le cunoaște societatea contemporană. Aceasta deoarece știința contemporană, în genere, tinde să reducă decalajul — inevitabil, de altfel — dintre realitatea socială a epocii noastre și teoria care încearcă să traducă această realitate în concept. În cazul antropologiei politice, acest decalaj se traduce și prin reflecția platoniciană cu tentă de paradox: o societate ideală nu este posibilă decât dacă e guvernată de înțelepți; dar înțeleptii sunt, de cele mai multe ori, situați într-o lume a ideilor, deci în afara spațiului politic.

NOTE

1. A se vedea, de pildă, observațiile cuprinse în studiul *Culture, pouvoir et unification allemande dans l'entreprise* de Birgit Müller publicat în: *Anthropologie du politique* (sous la direction de Marc Abélès et Henri-Pierre Jeudy), Paris, Editions Armand Colin, 1997, p. 163–178.
2. Mondher Kilani, *Introduction à l'anthropologie*, Lausanne, Editions Payot, 1989, cap. 2.
3. Claude Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale deux*, Paris, Plon, 1974, p. 47.
4. În capitolul *L'anthropologie politique en question* din volumul *Anthropologie du politique* menționat anterior (v. nota 1).
5. Henri-Pierre Jeudy, *op. cit.*, p. 234.
6. Sugestii cu privire la aceste chestiuni se găsesc în studiul lui Marc Abélès intitulat *La mise en représentation du politique*, publicat în: „Anthropologie du politique“, *ed. cit.*, p. 247–271.